

УДК 766:003.07]:316.472.4

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-22>

Інна ЧЕРКЕСОВА

професор, заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри образотворчого мистецтва, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-3274-2220

Бібліографічний опис статті: Черкесова, І. (2023). Графіка українських шрифтів: проблема використання на електронних сторінках гаджетів. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 162–167, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-22>

ГРАФІКА УКРАЇНСЬКИХ ШРИФТІВ: ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ НА ЕЛЕКТРОННИХ СТОРІНКАХ ГАДЖЕТІВ

У статті стисло проаналізовано ситуацію з можливостями користування шрифтом «Рутенія» у цифровому просторі на електронних сторінках гаджетів. Попри оцифровки графічних шрифтових форм, що розроблені для української мови вітчизняними дизайнерами шрифту за вимогами для шрифтових гарнітур (*Regular, Bold, Italic*), шрифти з українськими національними ознаками неможливо використовувати як у налаштуваннях операційних систем, так й у наборі контенту на електронних сторінках. Ця проблема потребує вирішення за участі Консорціуму Юнікоду з додаванням місця до стандартних таблиць символів для певних шрифтів. Зазначено переваги у розповсюдженні текстового українського контенту соціальними мережами з метою донесення інформації шрифтами з українським характером про справжню історію та культуру України народам всіх країн сучасної глобальної цивілізації. Важливим є те, що стилі українських шрифтів адаптовано не тільки для кирилиці, а й для латиниці, що сприяє активному розповсюдженню перекладів українських авторів на європейські мови.

Метою дослідження стало аналізування ситуації з ознайомленням спеціалістів різних професійних напрямків, широкого загалу освічених людей й, головним чином, молоді, котра вже потрапила у тенета цифрового світу, з шрифтами з національними ознаками, такими як, наприклад, Рутенія.

Науковизна новизна. Проблема з використанням, задіянням шрифтів з українським характером є дуже актуальною в аспекті розповсюдження інформації про культуру, соціальне життя, науку України. Стилі графіки знаків – літер, якими утворюються слова і цілком інформація одразу, з першого погляду читача/користувача/глядача дозволяють визначати приналежність до певної країни. У статті зазначено неперервність історичного розвитку шрифтових знаків, що ввібрали у себе соціальні зрушення майже за півтора тисячоліття розвитку України.

Висновки. Такий багаж є потужною основою для винайдення саме таких графічних форм шрифтових гарнітур, котрі можна використовувати на електронних сторінках цифрових технологій і за графікою впізнаваних як саме українські шрифти. Актуальним є і внесення українських шрифтів до операційних систем *Windows, Android, IOS, MacOS*.

Ключові слова: шрифт, Рутенія, кирилиця, латиниця, знак, таблиці *Unicode*, графема, абетка, шрифтова гарнітура, діалектичний закон заперечення-заперечення, дизайн шрифту, соціальні мережі.

Інна CHERKESOVA

Professor, Honored Arts Figure of Ukraine, Professor of the Department of Fine Arts, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-3274-2220

To cite this article: Cherkesova, I. (2023). Hrafiika ukrainskykh shryftiv: problema vykorystannia na elektronnykh storinkakh hadzhetiv. [Graphics of ukrainian fonts: the problem of use on gadget's digital pages]. *Fine Art and Culture Studies*, 3, 162–167, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-3-22>

GRAPHICS OF UKRAINIAN FONTS: THE PROBLEM OF USE ON GADGET'S DIGITAL PAGES

The article briefly analyzes the situation with the possibilities of using the font "Ruthenia" in the digital space on the gadgets' electronic pages. Despite the digitization of graphic font forms developed for the Ukrainian language by national font designers according to the requirements for font typefaces (*Regular, Bold, Italic*), fonts with Ukrainian national characteristics impossible to use neither in the settings of operating systems nor in the content set on electronic

pages. This problem needs to be solved with the participation of the Unicode Consortium by adding space to the standard character tables for certain fonts. The advantages of distributing Ukrainian textual content by social networks to convey information in fonts with Ukrainian character about Ukraine's true history and culture to the peoples of all countries of modern global civilization are indicated. What is important is that the styles of Ukrainian fonts are adapted not only for the Cyrillic alphabet but also for the Latin alphabet, which contributes to the active dissemination of the Ukrainian authors' translations into European languages.

The purpose of the study was to analyse the situation with the introduction of fonts with national characteristics, such as Ruthenia, to specialists in various professional fields, the general public of educated people and, mainly, young people who have already fallen into the net of the digital world.

Scientific novelty. The problem of involving and using fonts with a Ukrainian character is very relevant in terms of disseminating information about Ukraine's culture, social life, and science. The styles of graphic characters - letters that form words and information at once, at the first glance of the reader/user/viewer - allow to determine the affiliation to a some exact country. The article notes the continuity of the historical development of font signs, which have absorbed social changes over almost a millennium and a half of Ukraine's development.

Conclusion. Such baggage is a powerful basis for the invention of such graphic forms of font typefaces that can be used on electronic pages of digital technologies and are recognisable as Ukrainian fonts by their graphics. It is also important to include Ukrainian fonts in Windows, Android, IOS, and MacOS operating systems.

Key words: font, Ruthenia, Cyrillic, Latin, sign, Unikode tables, grapheme, alphabet, font typeface, dialectical The Law of the Negation of the Negation, font design, social networks.

Актуальність проблеми. Графічне відображення української мови різними стилями шрифтів набуло значення в аспекті позиціонування України у міжнародному просторі. Сіль саме українських шрифтів виходить на рівень державних символів і дозволяє з першого погляду на текстову інформацію визначити країну. І якщо з вибором саме українських шрифтів для друку у сьогоднішній проблемі немає, то є проблема використання українських шрифтів на електронних (цифрових) сторінках. На операційні системи (Windows, Android, IOS, MacOS) встановлено за замовчуванням шрифти, що обрані дизайнерами компанії Meta під керівництвом медіамагната Марка Цукерберга. До переліку таких шрифтів українські шрифти поки що не внесені.

Аналіз досліджень. Науковці й пересічні користувачі соцмереж не спроможні використовувати такі українські шрифтові гарнітури як «Рутенія», «Хоменківська», «Захар» тощо для створення текстового контенту. Євген Садко у сегменті блогу Rentafont позначив проблему неможливості використання шрифту-бренду «Рутенія», створеного знаменитим шрифтарем, митцем Василем Чебанником, на сторінках сайтів та мобільних додатків, наприклад, Фейсбук (Facebook), Вайбер (Viber), Месенджер (Messenger), Телеграм (Telegram). Є. Садко зазначив, що для використання шрифту Рутенія та інших українських шрифтів їх треба додати до операційних систем. Зробити це можна двома способами: «1) Переконати власника соціальної мережі вбудувати у сайт і додаток шрифт Rutenia. Тоді користувачі зможуть створювати

тексти, оформлені цим шрифтом. 2) Переконати Консорціум Юнікоду додати у стандартні таблиці символів місця для Рутенії...» (Садко, 2020).

Кирило Ткачов, шрифтовий дизайнер і каліграф, засновник міжнародного фестивалю «Простір літер», вважає, що за останні 20 років шрифтовий дизайн в Україні зазнав дуже потужного розвитку і вирізняється схильністю до експериментів. Це особливо помітно у створенні власних кирилических форм з інтеграцією історичних форм літер у сучасні шрифтові форми. К. Ткачов стверджує, що гарнітури українських авторів все більше стають популярними і затребуваними у світі. У своєму блозі Ткачов показує найпопулярніші шрифти за кордоном, такі як: шрифт Vandera (Бандера) Андрія Шевченка, шрифт DR Kruk (шрифт було відзначено на міжнародному конкурсі в Японії Morisawa Type Design Competition) Дмитра Растворцева. Дизайнери нової словолитні «АльфоБраво» розробили шрифтову гарнітуру гротесків Aleksa з дев'яти насиченостей на основі традиційних українських форм початку ХХ століття. Шрифти цієї студії-словолитні добре відображаються на екранах моніторів та у формах друкованих видань (Ткачов, 2022). Кирило Ткачов розробив фірмовий шрифт міста Луцьк – Lutsk Type, щоб доповнити елементами впізнаваності айдентики одного з найдавніших міст України та сприяти його популяризації у сфері туризму. Шрифт характеризується як декоративний, брусковий, геометричний, акцидентний. Призначений для коротких речень або одного слова. Своєю характерною декоративною

формою одразу привертає увагу до написів. Має форми як кириличні, так і форми латиниці. Для виділення з метою реклами Луцький шрифт доцільно використовувати на електронних сторінках в інтернеті. Саме Кирило Ткачов зробив аналіз формування шрифтової субкультури з 2000 р. За 20 років відбулися знакові події у трансформаціях українських шрифтів, що поетапно висвітлив талановитий дизайнер шрифту і аналітик К. Ткачов. Здобутки вітчизняних шрифтарів набули визнання закордоном. Ткачов у своєму аналізі зазначив по іменах плеяди дизайнерів шрифту, що оцифрували вже існуючі гарнітури у типографіці та створили авторські нові шрифти сучасної України (Ткачов, 2020).

Тетяна Іваненко, науковець, доцент ХДАДМ, стверджує, що «Шрифтовий дизайн є особливою формою вираження суспільної свідомості, ..., шукає нову естетику...» Вона акцентує на взаємодії простору букв з площиною аркуша. Логічно продовжити про взаємодію шрифтових форм з цифровим простором. Т. Іваненко називає найбільш функціональними для читання тексту з екрану монітору «екранні» шрифти Georgia (з серіфами) й Verdana (гротеск) (Іваненко, 2019). Проблема вирішення комфорту сприйняття інформації стилістичними формами шрифтів у процесі зчитування контенту з екрану монітору залишається актуальною у сьогоденні.

Василь Чебаник, славнозвісний шрифтар і графік, доводить, що розроблені ним графічні форми шрифту «Рутенія» є найбільш детерміновані історичними формами старослов'янських шрифтів і логічно утворюються на їхній основі. Рутенія увібрала найхарактерніші ознаки графічних форм, що асоціативно відповідні фонемам української мови (Чебаник, 2021).

Андрій Месюр у своєму дописі «Кирилиця, латинка та Чебаник» зазначав, що кирилична абетка є наріжним каменем української культури і сформувалася в Україні-Русі. Якщо відмовитися від кирилиці, то це означає відмову від пам'яток українського письменства більш ніж за тисячу років. У випадку переходу на латинку, українська писемна історична спадщина перестане існувати для сучасного і майбутнього населення України в оригінальному вигляді. Долучатися, досліджувати, розуміти ці оригінальні тексти можна буде лише через

переклади з кирилиці на латиницю. Відбудеться втрата сенсу оригінальної текстової інформації тисячолітніх джерел для майбутніх поколінь України. Повернення до джерел привело В.Я. Чебаніка до створення Рутенії, що надало певні переваги у сприйнятті текстів, набраних шрифтом «Рутенія», а саме: 1) українська писемна мова не буде схожа на російську; 2) українська писемна мова стане унікальною й впізнаваною; 3) зникне плутанина у прочитанні слів носіями писемної мови латиницею (ананас – ахахас: кирилична «н» читається латинкою як «х». Апарат – апатат: кирилична «р» читається латинкою як «п») (Месюр, 2017).

Мета статті полягає у висвітленні сьогоденного стану розвитку та поширення світовими просторами шрифтів з українським характером, зокрема шрифту «Рутенія»; у зазначенні проблем з наданням місця в юнікодівських таблицях для символів – знаків українських шрифтів. Ознайомлення дизайнерів, копірайтерів, перекладачів, відповідальних чиновників сфери освіти і науки з наявністю вітчизняних шрифтів і оцифрованих шрифтових гарнітур є потрібним для просування реєстрації української абеткових символів у системах Майкрософт (Microsoft).

Виклад основного матеріалу. Пришвидшена динаміка розвитку та глобальне розповсюдження ІТ у споживацькому суспільстві примушує користувачів до сприйняття певних форм організації інформації: візуального, а головне, вербального контенту на цифрових сторінках соцмереж. Текстовий контент подається формами певних шрифтів, частіше гротесками (буквами без серіфів). Для користувачів/читачів головним є комфорт швидкого сприйняття змісту текстів. На графічну форму букв не звертається увага. Але спеціалісти з шрифту повинні враховувати всі особливості сприйняття текстової інформації з екранів гаджетів і опрацьовувати графічні форми кожного знаку-букви з огляду саме на зручність читання. Але не тільки проблемами комфорту зчитування текстів опікуються шрифтарі. Вони вирішують і проблеми задіяння у текстових обсягах інформації шрифтів з певними стилістичними ознаками, що сприймаються і розрізняються саме як українські. Славетний графік-шрифтар Василь Чебаник у своїх виступах (наприклад, фільм «Абетка української мови») не однора-

зово підкреслював, що українська мова не приймається системою Майкрософт як самостійна тому, що користується російською абеткою. Це стосується саме Рутенії, авторського шрифту В.Я. Чебаніка. Прояснення ситуації й виявлення справжнього ставлення ІТ-компаній до української мови надає інформація про те що:

1) з 2007 року усі продукти Майкрософт мають український інтерфейс і працюють з українською мовою.

2) українська мова використовує власну абетку, що відрізняється кількома літерами від македонської, болгарської тощо і належить до групи кириличних знаків. Європейські мови послуговуються різними версіями латинської абетки, що відрізняються кількома літерами (Садко, 2020).

Молодим шрифтарям-графікам, дизайнерам шрифтів потрібно чітко усвідомити змістовне значення професійних понять: шрифт, абетка, буква, графема.

Абетка – алфавит (алфавет) – це сукупність сформованих графічних знаків – графем – розміщених у традиційно встановленому порядку. Таблиця традиційно розташованих графем і є абетка.

Кожний графічний знак абетки є буква. Букви це графічні знаки для позначення звуків (фонем) на письмі.

Графема – мінімальна одиниця писемної мови (скелет букви). Графема є відповідною фонемі (певному звуку в усній мові).

Шрифт – система букв за загальною закономірністю формотворення на основі графем певної абетки.

Гарнітура (шрифтова) – шрифт + знаки конкретного графічного зображення. Кожна гарнітура вирізняється стилістикою графічних форм. Набір шрифтів кожної гарнітури характеризується кеглем (розміром), напрямом накреслення (пряме, курсив), насиченістю (світлий, жирний, напівжирний, тощо). Кожна шрифтова гарнітура має власну назву: Times New Roman, Calibri, Roboto, Zahar, Homenko, UkrSans, Ancient Kyiv, Georgia, Verdana, Arial тощо. Всі знаки цих гарнітур мають зареєстровані знаки у кодових таблицях Unicode (Юнікод).

Кодові таблиці Юнікоду є стандартами для розробників шрифтів (заповнення таблиці графем конкретними знаками, призначеними для конкретних потреб). У свою чергу комп'ютери

завдяки кодовим таблицям «розуміють» (розрізняють) і роблять вибір букв у шрифтах. У Юнікодi є таблиця для кириличних шрифтів взагалі й для суто українських зокрема. Відбувається й додавання певних знаків, спонсоване державою, наприклад знак гривні ₴ (Unicode: U+20B4).

Розглянемо грфічну форму знака гривні у різних шрифтових гарнітурах

₴ – Times New Roman, кегль 18;

₴ – Homenko, кегль 18; ₴ – знак гривні Хоменківської гарнітури, що не відобразився під час друку, це приклад відсутності цієї гарнітури в операційній системі комп'ютера в друкарні. Тому автор вставила знак, що перевела в картинку у фотошопі. Читач побачить пустий прямокутник, а не знак гривні а-ля Хоменко!

₴ – Calibri, кегль 18;

₴ – Verdana, кегль 18.

Оскільки шрифт Рутенія не інстальовано в систему мого комп'ютера, то відобразити цей знак для мене не можливо. Як довів Євген Садко, нікому з користувачів неможливо скористатися шрифтом «Рутенія» у текстових контентах на гаджетах. Індивідуальне використання цього шрифту буде видно тільки самому власнику ліцензії на право користування цим шрифтом.

Логічно зробити висновок, що саме держава повинна ініціювати реєстрацію знаків шрифту «Рутенія» в таблицях Unicode та інстальовання його на всі операційні системи продукції Microsoft.

В.Я. Чебанік створив красиву за пластикою графіку шрифту «Рутенія» засобами каліграфії. Цифрові форми Рутенії для набору текстів створили добре відомі в Україні та за її межами у сфері оцифровування шрифтів, видатні дизайнери-шрифтарі – Віктор Харік, Геннадій Заречнюк, Андрій Шевченко. Саме їх титанічна праця на сотні годин надала можливість користуватися шрифтом Рутенія за ліцензійними умовами (Садко, 2020).

Постало питання нової абетки української мови, щоб зробити Рутенію міжнародним стандартом. Для цього потрібно з красивої графіки виокремити графемі. І вже після цього, на основі цих графем, доробити знаки шрифтів, котрими вже користуються. А це вже на сьогодні тисячі шрифтів від сотень авторів. Така ситуація веде до реформи української писемності. На

сьогодні, з візуальної інформації про ситуацію з шрифтом «Рутенія», видно, що пропонується кілька варіантів графем української абетки. Віктор Харік розробив на основі Рутенії текстовий шрифт – простий гротеск UkrSans, що комфортно і легко читається у просторі на таблицях, на білбордах, на різних покажчиках напрямку (навігація). На сайті <https://rentafont.com.ua/fonts/ukrsans/> зазначені характеристики шрифту UkrSans: без серіфів (зарубок), текстовий гуманістичний гротеск. Належить до групи «Українські шрифти. Шрифти з українським характером. Популярні шрифти». Також позначені характеристики: Український гротеск – простий, демократичний, універсальний шрифт, побудований за принципами, що викладає Василь Якович Чебанік – автор «Графіки Української Мови». Дуже важливим є те, що UkrSans підтримує розширену європейську латинку та сучасну слов'янську кирилицю (UkrSans (4 шрифти).

В європейських мовах взагалі й в українській зокрема удосконалення друкарських технологій привело до створення трьох комплектів графем:

- 1) для прямих друкарських шрифтів;
- 2) для курсивних друкарських шрифтів;
- 3) для шкільних прописів.

Саме на цих графемах побудовано понад ста тисяч цифрових шрифтів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що діалектичний закон «Заперечення заперечення» невинно проявляє

свою дію і в сфері розробки та оцифрування шрифтів для створення текстового контенту на комп'ютерах та інших гаджетах. Графічні форми «петровської гражданки» «заперечували» характер української мови видаленням певних графем звуків, наприклад: г, ї, і, йо, ьо, та виведенням з обігу старослов'янської абетки. Через кілька століть, зусиллями і професіоналізмом патріотів-шрифтарів – каліграфів і дизайнерів, було розроблено та оцифровано і підготовлено до розміщення у певних таблицях Unicode графема шрифту «Рутенія» (Rutenia) Чебаніка В.Я. На основі цих графем дизайнером-шрифтовиком Харіком В.Б. було розроблено гуманістичний гротеск UkrSans, графіка кожної літери якого віддалена від пресловутої «гражданки» та сприймається як суто український аналог фонем української мови. Оскільки графема Рутенії будувалися на основі букв старослов'янських шрифтів, то й стали тим самим «запереченням» нав'язаної «петровської гражданки» і основою для формування сучасних шрифтів з удосконаленими графемами української абетки.

Перспективи подальших досліджень будуть проявляти новації шрифтового дизайну у віртуальній реальності. Будь-яка візуальна форма – картинка – статична або динамічна потребує коментарів у формах написів. Написи вимагають доцільного вибору стилю шрифту для швидкого і комфортного сприйняття інформації людиною. Фантастичні можливості графічних редакторів цифрових технологій чекають на нове покоління талановитих дизайнерів шрифту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іваненко Т.О. Шрифтовий дизайн: основи: навч. посіб. Х.: ХДАДМ, 2019. 136 с.
2. Месюр А. Кирилиця, латинка та Чебанік. 2017. URL: <https://site.ua/andriy.mesyur/kyrylycyia-latynka-ta-cebanyk-i7olrp73>
3. Садко Є. Навіщо українцям шрифт Рутенія. 2020. URL: <https://rentafont.com.ua/blog/navyshcho-ukraintsiam-shryft-rutenia>
4. Ткачов К. Шрифти на експорт: найцікавіші українські гарнітури, про які мають знати в світі. 2022. URL: <https://chytomo.com/shryfty-na-eksport-najtsikavishi-ukrainski-harnitury-pro-iaki-maiut-znaty-u-sviti/>
5. Ткачов К. Шрифтовий стрибок: як розвивався шрифтовий дизайн в Україні останні 20 років. 2020. URL: <https://telegraf.design/shryftovyj-strybok-yak-rozvyvavsya-shryftovyj-dyzajn-v-ukrayini-za-ostanni-20-rokiv/>
6. Чебанік В., фон Ерцен-Глерон В. Буття та об'явлення української мови. 2021. С. 871–915.
7. UkrSans (4 шрифти). URL: <https://rentafont.com.ua/fonts/ukrsans/>

REFERENCES:

1. Ivanenko T.O. (2019). Shriftovii dizain: osnovi: navch. Posib. [Font design: the basics: manual] H.: HDADM, 136 [in Ukrainian].
2. Mesyur A. (2017). Kirilicya, latinka ta Cebanik [Cyrillic, Latin and Chebanik] [in Ukrainian]. URL: <https://site.ua/andriy.mesyur/kirilicya-latinka-ta-cebanik-i7olrp7>
3. Sadko E. (2020). Navishcho ukraintsiam shryft Ruteniya. [Why Ukrainians need the Ruthenia font] [in Ukrainian]. URL: <https://rentafont.com.ua/blog/navishcho-ukraintsiam-shryft-rutenia>
4. Tkachov K. (2022). Shryfty na eksport: najtsikavishi ukrainski harnituri, pro iaki maiut znaty u sviti. [Fonts for export: the most interesting Ukrainian typefaces that the world should know about] [in Ukrainian]. URL: <https://chytomo.com/shryfty-na-eksport-najtsikavishi-ukrainski-harnitury-pro-iaki-maiut-znaty-u-svit-i/>
5. Tkachov K. (2020). Shryftovyi strybok: yak rozvyvavsya shryftovyi dyzajn v Ukrayini za ostanni 20 rokiv [in Ukrainian]. URL: <https://telegraf.design/shryftovyj-strybok-yak-rozvyvavsya-shryftovyj-dyzajn-v-ukrayini-za-ostanni-20-rokiv/>
6. Chebanyk V., fon Ertsen-Hleron V. (2021). Buttia ta obiavlennia ukrainskoi movy, 871–915 [in Ukrainian].
7. UkrSans (4 шрифти) [in Ukrainian]. URL: <https://rentafont.com.ua/fonts/ukrsans/>